

Sprogstimulering af tosprogede småbørn - en dansk version af Head Start

KRONIKKEN

Bergthóra S.
Kristjánsdóttir

Lærer, cand. mag. i dansk og lingvistik.
Ph.d.-stipendiat ved DPU, pædagogisk konsulent
ved CVU København og Nordsjælland.
begr@dpu.dk

Siden 1970'erne er tilbud om undervisning i modersmål for tosprogede elever i folkeskolen blevet begrundet med, at eleverne ikke imod forældrenes ønsker skulle miste tilknytning til et oprindeligt hjemlands sprog og kultur. Et frivilligt tilbud om undervisning i modersmål skulle således styrke integrationsprocessen som et vægtigt led i samarbejdet med forældre. Derfor har der fra 1976 - 2002 været et gratis og frivilligt tilbud om undervisning i modersmål.

Fra 1. august 2002 har regeringen valgt at begrænse kommunernes lovbestemte pligt til at tilbyde modersmålsundervisning alene til de børn, der har tilknytning til de nordiske lande og EU. Børn fra Liechtenstein er også i medfør af aftaler om et EØS samarbejde omfattet af, hvem der på statens regning i princippet kan få undervisning i modersmål.

Børn fra 'tredjelande', som det hedder i lovsproget, skal have sprogstimulering (på dansk) i småbørnsalderen i stedet for modersmålsundervisning i skolealderen. Finansieringen sker ved at flytte midler fra undervisning i modersmål til sprogstimulering af småbørn.

Da sprogstimulerende tilbud til tosprogede småbørn er genstand for denne kronik, vil jeg gøre rede for, hvad dette tilbud indeholder, og hvorfor det har fået den centrale placering, som det har fået i den uddannelsespolitiske satsning. Efterfølgende vil jeg kort beskrive et amerikansk uddannelsesprogram *Head Start*¹ for førskolebørn i USA. Dernæst vil jeg fundere over, om det er rimeligt at sammenligne sprogstimulerende tilbud til tosprogede småbørn med *Head Start*-programmer og det rimelige i at stille spørgsmålstegn ved, om man i

Danmark er ved at gentage de samme fejltagelser, som for længst er (er)kendte i forbindelse med de amerikanske *Head Start*-programmer.

Sprogstimulerende tilbud for tosprogede småbørn (§ 4a)

Der har været ført mange diskussioner i danske skolemiljøer, om hvor vidt børn skal være skoleparate, eller om skolen skal være børneparat. I princippet vil de fleste kunne tilslutte sig, at det er skolens opgave at være børneparat snarere end omvendt. Siden slutningen af 1970'erne og op igennem 1980'erne har der været fokus på tosprogede børns skolestart. For tosprogede børns vedkommende har diskussionerne i udpræget grad handlet om, at de ikke var skoleparate.

I begyndelsen af 1980'erne blev der ved cirkulærebestemmelse givet muligheder for, at tosprogede børn kunne tilbydes det, der i teksten hed „særlige foranstaltninger for fremmedsprogede børn på børnehaveklasseniveau“. Foranstaltningerne omfattede aktiviteter på både dansk og modersmål. I 1984 blev tilbud om aktiviteter på dansk til tosprogede børnehaveklassebørn indskrevet i en bekendtgørelse, mens der blev tavshed om aktiviteter på modersmål for målgruppen, og det har der været siden. Op igennem 1980'erne blev de stemmer, der fortalte, at der skulle sættes ind med dansk over for tosprogede småbørn før skolestart mere og mere højtråbende. Man havde trøstet sig med, at tosprogede børn, der var født i Danmark, i højere grad ville komme i skole som dansksprogede,

men det blev ikke nødvendigvis således.

I en statusrapport fra Undervisningsministeriet² peges der på „et massivt ønske om iværksættelse af førskoleforanstaltninger“ på grund af: „... at skolebegyndere, uanset at de er født i Danmark, ofte møder i skolen uden eller med kun ringe kendskab til dansk sprog og kultur og ofte tillige med et utilstrækkeligt eller meget reduceret modersmål“. (s. 27)

Politisk var det svært at handle i forhold til krav om at sætte ind over for tosprogede småbørn, eftersom der i al almindelighed ikke fandtes nogen bestemmelser om, at der kunne iværksættes forpligtende tilbud til småbørn i det hele taget. I Danmark har tilbud til småbørn altid været baseret på frivillighed for forældre.

Skoleloven indeholder ingen bestemmelser om forpligtende tilbud til småbørn. Én paragraf giver dog hjemmel til muligheder for at tilbyde „specialpædagogisk bistand til børn, der endnu ikke har påbegyndt skolegangen“. Det er § 4. I den forklarende tekst til lovparagraffen siges der, at de børn, der er omfattet heraf, er: „... børn, der har behov for særlig støtte på grund af tale- eller sprogvanskeligheder“. Naturligt nok for myndighederne kunne denne mulighed for tilbud sidestilles med behovet for de tosprogede småbørn. Derfor blev den paragraf, der omhandlede tilbuddet til tosprogede småbørn, placeret i forlængelse af § 4, dvs. som § 4a. Da § 4a først blev vedtaget i 1995 omhandlede den en „kan-bestemmelse“ til kommunerne om muligheder for at

iværksætte sprogstimulerende tilbud til tosprogede småbørn gældende fra 1996. I 1998 blev loven ændret til 'skalbestemmelse', således at kommunerne skulle iværksætte tilbud til tosprogede småbørn, der ikke var i børnehaver eller andre dagtilbud. Der var hjemmel til, at tilbuddet kunne omfatte børn ned til treårs alderen, men i praksis omhandlede det børn fra fireårs alderen, fordi lovteksten foreskrev, at tilbuddet senest skulle indtræde ved fireårs alderen.

Ved lovændring i maj 2002 skal tilbuddet senest fra 1. august 2003 omfatte de treårige tosprogede småbørn. Det betyder merudgifter til kommunerne, f.eks. ni millioner i 2003 ifølge bemærkningerne til loven. Merudgifterne skal finansieres ved „ophævelsen af obligatorisk modersmålsundervisning“. Det giver en besparelse på 70 millioner i 2003, minus de fire millioner, som skal gives til EU borgere m.v. I bemærkningerne til lovforslaget bliver ændringerne i § 4a motiveret således: „En tidligere sprogstimulering vil betyde, at der kan etableres et mere målrettet forældresamarbejde, således at forældrenes aktive rolle i udviklingen af deres børns sprog kan styrkes og udbygges. Et sådant samarbejde har stor betydning for en positiv integrationsproces. En tidligere sprogstimulering vil yderligere have positiv betydning for barnets samlede udvikling sprogligt, begrebsmæssigt, personligt og socialt.“ Som det fremgår af teksten, så tales der om 'sprog', men ikke nærmere præcisering af hvilke sprog, modersmål og/eller dansk. Men når det samme tilbud finansieres ved hjælp af bortfald af

kommunernes forpligtelse til at tilbyde modersmålsundervisning, så skal der ikke ret meget fantasi til for at gennemskue, hvilke sprog der tænkes på. Det kommer jeg tilbage til.

§ 4a-programmer er efterfølgende en fællesbetegnelse for programmer i henhold til folkeskolelovens § 4a om sprogstimulering for tosprogede småbørn.

Head Start-programmer

Head Start er en fællesbetegnelse for et hav af programmer, der har sit udspring i hjælpeprogrammer for kulturelt, sprogligt og socialt handicappede børn i førskolealderen i USA. De første *Head Start*-programmer stammer fra 1960'erne. Jeg vil retfærdigvis fremføre, at i beskrivelser af *Head Start*-programmer gøres der meget ud af at fortælle, at der ikke er to programmer, der er ens. Følgende beskrivelse stammer fra Gregersen (1979, s. 292): „*Head Start* programmerne hviler på den antagelse, at der eksisterer sproglige og erkendelsesmæssige mangler, der må rettes op på, hvis barnet skal klare sig i skolen.“

De sproglige mangler blev begrundet med, at børnene ikke talte en standardversion af engelsk og derfor var understimulerede i forhold til middelklassebørn, der talte det rigtige sprog, og som kunne danne forestillingen om en idealiseret standard. En standard, som var forudsætning for succes i skolen. Forældrene, der ofte var enlige mødre, tilhørte som regel en fattig underklasse, hvis børn klarede sig dårligt i skolen. I de første *Head Start* år ville man med programmerne rette op på børnenes

mangler nogle få måneder inden de skulle i skole. Starttidspunktet for, hvornår der blev sat ind, blev flyttet til tidligere og tidligere i barndommen. Det blev som konsekvens heraf til større og større indgriben i familielivet og forældrenes måde at opdrage deres børn på.

Bruner gør opmærksom på, at *Head Start* programmerne går ud på at overvinde 'kulturel deprivation'. Midlet er at gøre opdragelsen mere middelklasseagtig. Herom skriver Bruner: „Men læg mærke til noget foruroligende. 'Kulturel deprivation' lægger skylden på offeret, også selv om det kun er indirekte. Den lægger skylden på offerets mor eller i det mindste på hendes 'kultur'. Og da det i USA er sådan, at de berørte mødre hovedsagelig var sorte eller latinamerikanere, indebar det, at der var noget galt med disse kulturer.“ (Bruner 1999, s. 135)

Her er Bruner ved sagens kerne, og den handler om, hvorvidt skolen skal indrette sig på de børn, den i princippet er til for, eller om en bestemt gruppe børn sprogligt og kulturelt skal rettes til for at blive fuldgældige medlemmer i skolen, f.eks. med førskoleordninger og senere kvotaordninger og lignende tilbud og påbud. Børn, der har gået i *Head Start*-programmer, er blevet testet, og der findes testresultater, der viser, at de har profiteret af programmerne, deres I.K. er steget. Men resultaterne har også vist, at stigningen kun har virkning i de første skoleår og falder efter anden og tredje klasse, såfremt skoletilbuddene ikke tilrettelægges i forhold til eleverne. Den meget forenklede konklusion er, at hjælpeprogrammer i

den tidlige barndom ikke er vejen til at forhindre, at børn klarer sig dårligt i skolen. Der er ingen vej udenom ændringer i skolen.

§ 4a og Head Start-programmer

Det kan synes mærkeligt at sammenligne et dansk program for tosprogede småbørn i Danmark med et (udskældt) amerikansk program for socialt, kulturelt og sprogligt handicappede førskolebørn i USA. På trods af nogle forskelle er der imidlertid en slående lighed.

Lad mig begynde med lighederne mellem § 4a og *Head Start*-programmer, der begge har det mål at være skoleforberedende. Der er tre vægtige ligheds punkter. Disse findes i begrundelser for behovet for tilbuddet, længden af tilbuddets varighed og forældrenes rolle.

Når begrundelsen for behovet gives, er det for begge programmets vedkommende på grund af mangler. Der tales i begge programmer om 'sprogproblemer', 'børn uden sprog', 'børn med ringe sprog', 'reduceret sprog', 'utilstrækkeligt', 'ikke alderssvarende', 'børn uden relevante erfaringer' og lignende. Sigtet med at udbedre sproglige mangler udvides gradvist til en mere omfattende omstrukturering af et grundlæggende forkert sprogligt og kulturelt system, som børnene er underlagt qua deres etniske og sociale oprindelse. Den omsiggribende opgave fra fokusering på sprog til fokusering på mere grundlæggende mangler i børnenes sociale og kulturelle og sproglige system kræver tid. I begge programmer er man startet med at tilbyde indsatsen i en be-

grænsetid inden skolestart, for siden at udvide tilbuddet til at starte meget tidligere i barndommen. Indgriben i den tidlige barndom bekræfter hypotesen om de utilstrækkelige forældre. Derfor er det meget vigtigt i begge programmer at få fat på forældrene.

Fra 1992 til 1996 blev der gennemført et forsøg med undervisning i modersmål for tosprogede elever i folkeskolen i Danmark. Forsøget gik blandt andet ud på kommunernes muligheder for at erstatte undervisning i modersmål med mere undervisning i dansk. Resultatet af dette forsøg var, at forældrene ikke ønskede flere dansktimer, hvis dette skete på baggrund af mere begrænset undervisning i modersmål. I lovbemærkningerne til førnævnte lovændringer i folkeskoleloven anno 2002 står der: „... regeringen ønsker med dette lovforslag at flytte fokus fra modersmålsundervisning til en intensiveret sprogstimuleringsindsats i førskolealderen“. Dette forbindes med „målrettet forældresamarbejde“ og „forældrenes aktive rolle i udviklingen af deres børns sprog“. I både § 4a og *Head Start*-programmerne ses de utilstrækkelige forældre, der ikke ved, hvad der er bedst for deres børn. Derfor bliver regeringsmagten nødt til at gribe ind.

Jeg kan ikke udtale mig om, hvordan en debat om børns sproglige og kulturelle forudsætninger forløber i USA. Men jeg ved, at der i Danmark er en undervisningsminister, der uden at tøve taler om børn med og uden 'rette forudsætninger', f.eks. i et debatprogram på DR den 6. december 2001, hvor Ulla Tørnæs udtaler: „Jeg forhindrer ingen

børn i at tale deres modersmål ... jeg blander mig overhovedet ikke i, hvad man snakker derhjemme, eller i foreningerne ... jeg vil bare sikre de rette forudsætninger“. Gang på gang har nøgleordene for undervisningsministeren således været 'de rette forudsætninger', som hun vil sikre med en kompensatorisk indsats inden skolestart. Det burde være kendt, at hverken i Danmark eller i USA kan hjælpeprogrammer, der bygger på en forkert præmis, forebygge såkaldt sproglige og kulturelle mangler hos børn inden skolestart.

Når jeg føler usikkerhed ved at sammenligne mellem § 4a og *Head Start*-programmerne til trods for mange lighedspunkter, så er det, fordi jeg ved, at der mange steder i et kommunalt regi i Danmark laves programmer i medfør af § 4a, der erkender de tosprogede småbørns anderledes sproglige og kulturelle resurser. Med afsæt heri magter pædagoger og lærere rundt omkring i Danmark at skabe og udløse de konstruktive kræfter, der er nødvendige for børnenes kognitive udvikling. Dette til trods for begrænsninger i de statslige bestemmelser og en undervisningsminister, der hæfter sig ved 'rette forudsætninger', som nogle har, og andre skal have kompensatoriske tilbud for at opnå. I hendes udlægning er § 4a-programmer en dansk version af *Head Start*-programmerne.

Bruner taler om 'gensidige læringsfællesskaber', som han mener, at skoler og førskoler skal skabe i foranderlige samfund som en modsætning til kompensatoriske satsninger, hvor nogle børn

har de rette forudsætninger, og andre skal rettes til på grund af iboende sproglige og kulturelle mangler. Han skriver: „... skoler og førskoler skal udfylde en ny funktion i vore foranderlige samfund. Dette medfører opbygningen af skolekulturer, der fungerer som gensidige læringsfællesskaber, hvor alle arbejder sammen om at løse problemer, og hvor alle bidrager til at uddanne hinanden. Sådanne grupper tilvejebringer ikke blot steder for læring, men også fokuseringspunkter for identitetsdannelse og fælles arbejde. Lad disse skoler blive steder, hvor kulturel gensidighed praktiseres (snarere end forkyndes) - hvilket betyder en udvidelse af børns bevidsthed om, hvad de gør, hvordan de gør det, og hvorfor. Balancen mellem individualitet og gruppeeffektivitet bliver fundet inden for gruppens kultur, og det samme gør afbalanceringen af etniske eller racebestemte identiteter og opfattelsen af

det større samfund, de er en del af.“ (Bruner, 1999, s. 146)

I en dansk kontekst vil gensidige læringsfællesskaber betyde en helt ny måde at diskutere tilbud til tosprogede småbørn. Alene det tresseragtige behavioristiske udtryk ”sprogstimulering” ville ikke kunne give mening inden for sådanne rammer.

Noter

- 1 Jeg har hentet informationer om det amerikanske program *Head Start* på nettet (søgeordene 'Head Start children programs USA' på Google gav 200 søgemuligheder) og i bøgerne: **Baratz, S. S. & J. C. Baratz**: Indgriben i barnets tidlige udvikling. Det socialvidenskabelige grundlag for institutionel racisme. i: Gregersen, Frans (red): *Klassesprog*. Kbh.; Borgen, 1979. **Bruner, Jerome**: *Uddannelseskulturen*. Kbh.; Gyldendal, 1999.
- 2 Uddannelsesmæssige forhold for flygtninge og indvandrere. Kbh.; Undervisningsministeriet, 1990.